

Justus Uitermark

De omarming van subversiviteit

De kraakbeweging heeft lange tijd het gezag van de overheid aangetast en soms zelfs ondermijnt. Dat deed ze door duidelijk te maken dat de overheid een universeel recht – het recht op wonen – niet kon garanderen. Inmiddels heeft de overheid haar handen van de woningmarkt afgetrokken. Op andere vlakken heeft ze juist meer ambities. Meer dan voorheen wordt geprobeerd een levendig sociaal-cultureel klimaat te creëren. Studenten en kunstenaars kunnen hierbij een belangrijke rol spelen. Aangezien krakers voor een deel tot deze groepen behoren, worden hun claims nu sneller gehonoreerd. Het risico bestaat echter wel dat daarmee de beweging versplintert en haar oorspronkelijke doelstelling niet langer ten volle kan nastreven.

De overheid heeft nooit vriendschappelijke relaties onderhouden met de kraakbeweging en doet dat nog steeds niet. Toch is er in de afgelopen jaren wel wat veranderd. In de jaren tachtig werden krakers vooral bij het beleid betrokken wanneer zij hun claims legitiem waren en/of wanneer zij die met kracht konden bijzetten. Tegenwoordig worden krakers door de overheid niet langer alleen gezien als een protestbeweging maar ook als een toegevoegde waarde voor de stad. Op basis van interviews, observaties en documentatiemateriaal wordt in dit artikel nagegaan hoe de kraakbeweging reageert op de selectieve toenadering van de overheid. Hier wordt alleen ingegaan op het episch centrum van de Nederlandse kraakbeweging, Amsterdam, maar in andere steden kunnen vergelijkbare ontwikkelingen waargenomen worden.

De stadsoorlog

Kraken wordt in Amsterdam voor het eerst op grote schaal als actiemiddel gebruikt in het begin van de jaren zeventig. Aanvankelijk is het kraken integraal onderdeel van het verzet tegen de grootschalige stadsvernieuwing. Onder andere in de Nieuwmarktbuurt sluiten activistische jongeren zich aan bij buurtbewoners. Op dit moment valt de strijd tegen de woningnood en de strijd tegen de stadsvernieuwing samen. De kritiek richt zich met name op het feit dat oude en goedkope woningen vervangen worden door minder en vooral dure woningen. Naarmate de stadsvernieuwing minder rigoureuus wordt doorgevoerd – het ‘bouwen voor de buurt’ komt op – blijft de woningnood over als voornaamste probleem. Hierdoor worden de banden tussen krakers en buurtactivisten op veel plaatsen minder sterk. Er komt een stedelijke kraakbeweging met een eigen dynamiek. Dit wil overigens niet zeggen dat de kraakbeweging één coherent geheel is. Er is geen centraal punt waar beleid wordt gemaakt. De beweging ontstaat van onderop: bindingen komen tot stand doordat men elkaar helpt bij het kraken en bijdraagt aan gemeenschappelijke voorzieningen, zoals kraakcafés, kraakspreekuren en kraakmedia.

Toch ontstaat aan het eind van de jaren zeventig en aan het begin van de jaren tachtig naar de buitenwereld het beeld van ‘de’ kraakbeweging met bepaalde ideeën en middelen. De verklaring daarvoor moet vooral gezocht worden in het bestaan van een gemeenschappelijke vijand, de overheid. De strijd tegen de overheid heeft een periode, die overigens niet langer duurde dan een paar jaar, interne meningsverschillen latent gehouden. Actieve krakers namen het initiatief een aantal gezichtsbepalende panden te verdedigen. Het beeld van de kraakbeweging als radicale en militante beweging werd grotendeels in deze tijd gevormd.

Rellen rond de Vondelstraat en tijdens de kroning van Beatrix zijn gegrift in het collectieve geheugen. Reeds in 1980 zijn er echter krakers die zich afkeren van het geweld dat met het verzet tegen ontruiming gepaard gaat. Dat komt deels door het geweld zelf maar ook door de hiërarchische structuren en mannelijke dominantie die erachter schuil gaan – grootschalig en effectief verzet blijkt alleen mogelijk wanneer aspecten van dominante structuren door de beweging worden gekopieerd. Uiteindelijk kiezen de meeste krakers niet voor een carrière als actiekraker maar maakt het (militante) protest tegen woningnood een klein onderdeel uit van een meer omvattende levensstijl, waarbij het inrichten van de eigen leefomgeving centraal staat. Halverwege de jaren tachtig komt het tot felle conflicten tussen wat later de politiek- en cultuurgeoriënteerde segmenten van de kraakbeweging is gaan heten. Voor dit artikel is het echter van belang op te merken dat dit vooral een interne strijd is. De beweging is onder de oppervlakte wel gefragmenteerd maar vormt naar buiten toe nog steeds een eenheid: de politieke strijd wordt nog altijd gedomineerd door het woningnoodvraagstuk. Even lijkt dit halverwege de jaren tachtig te veranderen als het kraakpand Wyers bijna wordt gelegaliseerd. Bij dit pand gaat het niet alleen om het recht op een woning maar wordt ook actief geprobeerd de politiek ervan te overtuigen dat het pand behouden moet blijven vanwege de waarde van de culturele en ambachtelijke bedrijvigheid. Juist wanneer het gaat om woonwerkpanden als Wyers met een bont scala aan activiteiten, zou de overheid zich steeds coulanter opstellen. Zover is het nog niet. De jaren negentig staan namelijk vooral in het teken van wat wel gefragmenteerde weerstand genoemd zou kunnen worden. Wanneer krakers een pand kraken met een hotelbestemming, wordt het hotelbeleid aangevallen. Zitten ze in een monument, dan worden nieuwbouwplannen bekritiseerd. En ga zo maar door. De doelstellingen zoals die publiek worden verdedigd wisselen al naar gelang de belangen op een specifieke plek. De beweging is in zoverre versplinterd dat grootschalige mobilisatie rond symbolische panden onwaarschijnlijk wordt. Natuurlijk is er nog wel kritiek op standsvernieuwingsplannen of op speculatie maar dit leidt niet meer tot massaal protest, zoals dat bij bijvoorbeeld de Nieuwmarktrellen en Groote Keijser het geval was. Voor een deel komt dat doordat er minder mogelijkheden zijn om te kraken. De leegstand is teruggelopen en nieuwe regelgeving maakt het makkelijker voor huiseigenaren om krakers met juridische middelen te verwijderen. Toch gaat kraken nog steeds door. Hoewel nauwkeurige schattingen ontbreken lijkt het aantal krakers zich sinds het eind van de jaren tachtig zich te stabiliseren tussen de 1.000 en 1.500. Een deel van deze krakers zijn niet actief betrokken maar daar staat tegenover dat er ook niet- en oud-krakers zijn die wel actief meehelpen aan acties. Zoals gezegd is er geen duidelijke lijn die door deze acties heenloopt. Toch is er in deze tijd nog een gemeenschappelijk kenmerk dat min of meer toevallig de acties met elkaar verbindt: telkens worden de plannen van de overheid en de acties van private partijen vertraagd door procedures en door het verzet dat krakers mede organiseren. In die zin is de kraakbeweging nog een echte subversieve beweging: waar overheden en private partijen steken laten vallen en ruimte niet of slecht wordt gebruikt, springen krakers in het gat en kaarten ze een probleem aan.

Opleving van welk kraken?

Aan het eind van de jaren negentig is deze situatie echter op een aantal punten veranderd. Dat komt vooral doordat de gemeente oog krijgt voor de positieve bijdrage die krakers leveren aan de stad. Deze positieve aandacht komt deels voort uit veranderingen in de stedelijke economie zoals ambtenaren en beleidsmakers die percipiëren. Cultuur zou een steeds grotere rol spelen bij het economisch functioneren van de stad. Daarbij gaat het dan hoofdzakelijk om prestigieuze en gevestigde vormen van cultuur maar meer alternatieve kunstuitingen worden ook gewaardeerd. Ook gekraakte woonwerkpanden, waar vaak allerlei artistieke en ambachtelijke onderneminkjes ontstaan, passen in dit plaatje. Dat er uiteindelijk ook erkenning van de bijdrage van deze panden zou komen, heeft voor een groot deel te maken

met inspanningen van krakers zelf. Zij hadden eerder geprobeerd de gemeente ervan te overtuigen dat ontruiming tot culturele en sociale kaalslag leidden, maar kregen nu, in 1998, gehoor. Deze verandering wordt gemarkeerd door het raadsadres van het Gilde van Woonwerkpanden. In dit adres wordt heel nadrukkelijk de culturele én economische waarde van deze panden benadrukt. Zij baseren zich hierbij onder andere op onderzoek dat door het Ministerie van VROM werd uit gevoerd waaruit blijkt dat kunstenaars weliswaar doorgaans weinig verdienen maar een zeer positieve werking uitoefenen op de economie.

Deels in reactie op dit raadsadres, start de gemeente aan het eind van de jaren negentig het zogenaamde broedplaatsbeleid op. Het broedplaatsbeleid maakt het onder meer mogelijk dat gekraakte woonwerkpanden die door ontruiming worden bedreigd met middelen van de gemeente kunnen worden gelegaliseerd. Aan de subsidie zijn wel regels verbonden, bijvoorbeeld met betrekking tot het aandeel vierkante meters dat aan woonruimte wordt besteed. Ook wordt een (relatief) bescheiden huur betaald. Met het broedplaatsbeleid worden nieuwe kraakmogelijkheden gecreëerd. Kraken die anders kansloos zouden zijn omdat het pand bijvoorbeeld niet de vereiste twaalf maanden leeg heeft gestaan, zijn nu (tijdelijk) succesvol omdat met de gemeente gepraat kan worden over legalisatie. In twee gevallen is legalisatie mogelijk gebleken.

Tegelijkertijd kan het broedplaatsbeleid het radicale karakter van de beweging aantasten. Ten eerste leveren krakers volgens de nieuwe beleidsopvattingen een bijdrage aan het economisch functioneren van de stad. En in die zin is het legaliseren van bepaalde types kraakpanden niet langer een knieval maar een investering. Ten tweede wordt, om een term van Harvey te gebruiken, de kraakbeweging ‘geparticulariseerd’: het gaat niet langer om het verzet van beweging tegen een maatschappelijk onrecht – de woningnood – maar om een reeks van deelproblemen. Het lijkt er namelijk op dat in ieder geval sommige krakers de traditionele eisen laten vallen. Een deel van de krakers die uit het Onzelvevrouwengasthuis (OLVG) waren gezet, kraakten bijvoorbeeld een week later de oude Filmacademie aan de Overtoom – nu niet als woningzoekenden, maar als een groep ‘jonge kunstenaars’. Zij werden later voor een periode van tenminste vijf jaar als broedplaats gedoogd en gesubsidieerd. Feitelijk gaat het hier om een gedeeltelijke compensatie voor de uitsluitingsprocessen die ook veel andere groepen treffen. Ook niet-artistieke woningzoekenden worden immers geraakt door stijgende huren, het gebrek aan sociale woningen, enzovoorts. Maar nu is het niet langer de algemene problematiek die telt maar één specifiek onderdeel ervan.

Hetzelfde geldt in mindere mate voor studenten. De laatste jaren lijkt de gemeente Amsterdam zich steeds meer bewust te worden van de woningnood onder studenten en vreest dat haar positie als studentenhoofdstad wordt aangetast. Er zijn inmiddels allerlei plannen geopperd om iets aan het nijpende tekort te doen. Een studentenboot, een verzameling cruiseschepen, het Shell-gebouw, de Bijlmerbajes, containers, huursubsidie – het is allemaal genoemd als (gedeeltelijke) oplossing. Wanneer dan het net opgerichte studentenkraaksprekuraat, met de slogan ‘ik studeer dus ik kraak’, een kantooruimte kraakt in het Olympisch stadion, is het begrijpelijk dat er veel persaandacht komt. Er wordt zo wel een serieus probleem aangesneden maar ook hier dreigt particularisatie doordat de actie gezien wordt als een aanklacht van een specifieke groep, namelijk studenten. Ook hier geldt dat de gemeente bereidwillig is een oplossing aan te dragen. Die geldt dan echter alleen voor studenten. Het meer algemene probleem, verdrukking, ontsnapt aan de aandacht. Kortom, de omarming van groepen die tegenwoordig (wel) op waarde worden geschat, leidt ertoe dat de kans op symptoombestrijding wordt vergroot.

De discussie gaat immers niet meer over mankementen van het systeem maar om problemen waar specifieke groepen mee te maken krijgen. Het zijn nu juist deze groepen, kunstenaars en studenten, die de laatste zo sterk in het nieuws hebben gestaan, waarbij de kraak van de kantooruimte in het Olympisch stadion door studenten voorlopig de climax is. Waar studenten het goed doen in de media, doen kunstenaars het goed in beleidskringen.

Ondertussen hebben bewoners van broedplaatsen een vast plekje aan de onderhandelingstafel met de gemeente, waar zij telkens aandacht vragen voor problemen die specifiek voor hen gelden. De opkomst of ontdekking van de studerende en artistieke kraker geeft de beweging een ander gezicht. Dit gezicht kwam onder meer naar voren bij de persconferentie die krakers gaven naar aanleiding van de motie Ten Hoopen, waarin wordt voorgesteld het kraken van bedrijfsruimten voortaan te verbieden. Een student, een kunstenaar en een advocaat pareerden de beschuldiging van Ten Hoopen dat de kraakbeweging voor negentig procent uit buitenlandse criminelen bestaat. Binnen kraakkringen werd nogal getwijfeld aan de beslissing juist deze mensen hun zegje te laten doen omdat de band met 'de bevolking' hier niet wordt gelegd of benadrukt terwijl de kans op uitzonderingsregelgeving vergroot wordt.

Verdere fragmentatie?

Lange tijd was de kans klein dat delen van de kraakbeweging gecoöpteerd werden door de overheid. De overheid deed wel concessies maar zag de aanwezigheid van krakers nooit als een toegevoegde waarde. Dit lijkt nu langzaam te veranderen. Sommige groepen krakers worden omarmd en sommige eisen worden serieuzer genomen dan andere. Dit heeft te maken met een meer algemene ontwikkeling waarbij stedelijke overheden steeds gericht bepaalde groepen aan zich proberen te binden en andere groepen proberen te weren. Door het werk van auteurs als Richard Florida worden sommige groepen (creatievellingen) gezien als aanwinst en andere als last (arme en allochtone groepen). Sommige krakers profiteren van deze beweging: zij proberen ook duidelijk te maken dat zij een bijdrage leveren aan de nieuwe stedelijke economie. Door de selectieve interactie tussen bepaalde delen van de kraakbeweging en de overheid één belangrijk kenmerk van de nieuwe stedelijke politiek, namelijk de neiging groepen te belonen al naar gelang hun belang voor de stad, niet bekritiseerd of zelfs versterkt. Tegelijkertijd zien we ook een opleving van kraakacties die zich meer nadrukkelijk richten tegen de verkoop van sociale woningen en lange wachtlijsten. Hoe is deze fragmentatie nu tot stand gekomen? Niet doordat creatieve krakers geneigd zijn hun idealen bij de eerste de beste gelegenheid in te leveren. Het is eerder zo dat het fragmentarische karakter van de beweging het onmogelijk maakt één beleid en strategie te formuleren. Voorheen was niet zo belangrijk omdat alle vormen van kraken op dezelfde wijze tegemoet werden getreden door de overheid. Nu aan deze situatie een einde lijkt te zijn gekomen, rijst de vraag hoe de beweging zich verder zal ontwikkelen. Aangezien het hier gaat om recente en embryonale ontwikkelingen is het niet mogelijk om meer te doen dan twee mogelijke scenario's uiteen te zetten. Ten eerste zou het kunnen dat de kraakbeweging nog verder fragmenteert. Dat kan ertoe leiden dat verschillende onderdelen ook afstand van elkaar gaan nemen. Hier lijkt tot nu toe geen sprake van, ook al werd tijdens de genoemde persconferentie wel een onderscheid gemaakt tussen 'echte' krakers (idealisten) en partyorganisatoren (opportunisten). Het is dan ook waarschijnlijker dat fragmentatie leidt tot een langzaam uit elkaar groeien van verschillende onderdelen. De reden is dat de belangen van verschillende onderdelen uit elkaar groeien. Aangezien zij eerder hun nut voor beleid willen bewijzen dan de gemeente afschrikken, zullen broedplaatsen hun aandacht vooral besteden aan beleidsprocessen en minder aan het mobiliseren van steun binnen de beweging. Andere krakers zullen juist proberen aansluiting te zoeken bij partijen die ook een antagonistische relatie hebben met de overheid – denk in dit verband aan de kraakestafette van Rood, de jongerenafdeling van de Socialistische Partij. Recente kraakacties die de uitverkoop van sociale huurwoningen aan de kaak stellen bevestigen bovendien dat de selectieve omarming van sommige delen van de beweging geenszins een verlamdend effect heeft op andere delen van de beweging. Ten tweede zouden de onderdelen van de beweging, enigszins tegen de traditie in, meer activiteiten en agenda's op elkaar af kunnen gaan stellen. Dat is moeilijk omdat het sowieso niet langer mogelijk lijkt maar één eis – woningen voor iedereen –

tot kernpunt te maken; daarvoor is de fragmentatie te ver doorgeschoten. Het is waarschijnlijker dat een nieuwe gemeenschappelijke vijand eensgezindheid in de hand werkt. Wat dat betreft heeft Ten Hoopen de beweging wellicht een dienst bewezen.

Justus Uitermark is momenteel bezig met een promotie-onderzoek naar stedelijk beleid aan de Amsterdamse School voor Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek, Universiteit van Amsterdam.

Literatuurselectie

Agora (1999) Themanummer broedplaatsenbeleid, *Agora* 15, 3.

Agora (2004) Themanummer creatieve steden, *Agora* 20, 1.

Duivenvoorden, E. van (2000) *Een voet tussen de deur. Geschiedenis van de kraakbeweging 1964-1999*, Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam.

Florida, R. (2002) *The rise of the creative middle class and how it's transforming work, leisure, community and everyday life*. New York: Basic Books.

Harvey, D. (1996) *Justice, nature and the geography of difference*, Blackwell, Oxford.

Pruijt, H. (2003) Is the institutionalization of urban movements inevitable? A comparison of the opportunities for sustained squatting in New York City and Amsterdam, *International Journal of Urban and Regional Research* 27, 1, pp. 133-157.

Uitermark, J. (2004a) Framing urban injustices: the case of the Amsterdam squatter movement, *Space & Polity* 8, te verschijnen.